

1

2

Tài liệu tham khảo

- An Introduction to Digital Speech Processing
Lawrence R. Rabiner, Ronald W. Schafer, Now.2007
- Digital Processing of Speech Signals
Lawrence R. Rabiner, Ronald W. Schafer, Prentice-Hall , 1978
- Discrete-Time Processing of Speech Signals
John R. Deller, John G. Proakis, Hansen John H. L.. IEEE Press, 2000
- Fundamentals of Speech Recognition
Lawrence Rabiner, Biing-Hwang Juang, Pearson College Div, 1993
- Automatic Speech Recognition: A Deep Learning Approach (Signals and Communication Technology)
Dong Yu, Li Deng, Springer, 2015
- Text-to-Speech Synthesis
Paul Taylor, Cambridge University Press, 2009
- Improvements of Vietnamese Hidden Markov Model based speech synthesis
Duy Khanh Ninh, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2020
- Tiếng Việt hiện đại (Ngữ âm, ngữ pháp, phong cách)
Nguyễn Hữu Quỳnh, Hà Nội, 1994
- Dẫn luận Ngôn ngữ học
Nguyễn Thị Hiền Giáp, Đoàn Thị Thuật, Nguyễn Minh Thuyết, Hà Nội, 1994

 TRƯỜNG ĐẠI HỌC BÁCH KHOA HÀ NỘI
HANOI UNIVERSITY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

3

1. Các khái niệm cơ bản

- Xử lý tiếng nói là gì ?
- Xử lý tiếng nói bao hàm các lĩnh vực:
  - Nhận dạng tiếng nói
  - Nhận dạng người nói
  - Mã hóa và giải mã tiếng nói
  - Tổng hợp tiếng nói
  - Tăng cường chất lượng tín hiệu tiếng nói

 TRƯỜNG ĐẠI HỌC BÁCH KHOA HÀ NỘI
HANOI UNIVERSITY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

4

1. Các khái niệm cơ bản

- Các ứng dụng của xử lý tiếng nói
  - Tương tác người – máy
  - Viễn thông
  - Các công nghệ trợ giúp (khiếm thính, khiếm thị, học ngôn ngữ)
  - Khai thác dữ liệu âm thanh
  - An ninh, bảo mật
- Các lĩnh vực khoa học liên quan
  - Xử lý tín hiệu số
  - Xử lý ngôn ngữ tự nhiên
  - Học máy
  - Ngữ âm học
  - Tương tác người máy
  - Tâm lý học cảm thụ

5

1.2 Các khái niệm cơ bản về tiếng nói

- Phân biệt tiếng nói và âm thanh

Tiếng nói được phân biệt với các âm thanh khác bởi các đặc tính âm học có nguồn gốc từ cơ chế tạo tiếng nói.

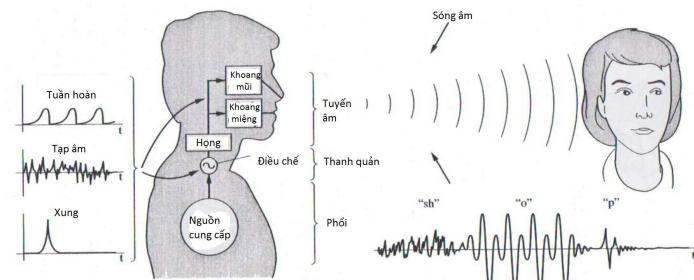
- Có các nguồn âm

- Tuần hoàn (dây thanh rung)
- Tập âm (dây thanh không rung)
- Xung

6

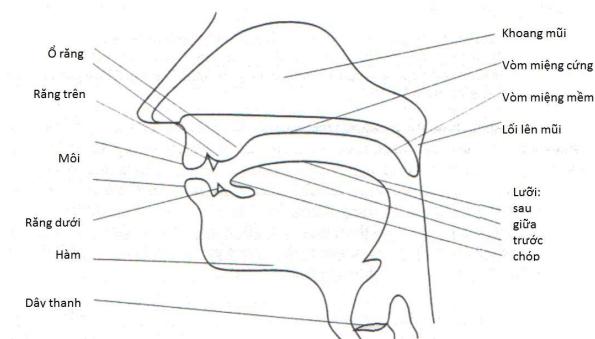
6

1.2 Các khái niệm cơ bản về tiếng nói

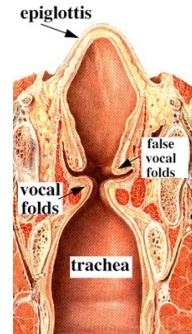

7

Bộ máy phát âm

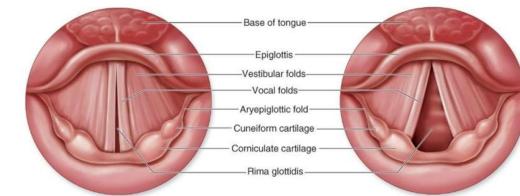
Bộ máy phát âm

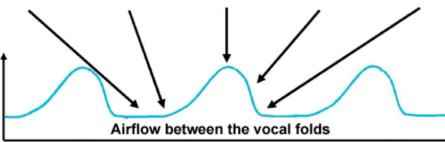
NASAL CAVITY: Khoang mũi
 SOFT PALATE: Vòm miệng mềm
 EPIGLOTTIS: Nắp thanh quản
 VOCAL FOLDS (CORDS): Dây thanh
 OESOPHAGUS: Thực quản
 TRACHEA: Khí quản
 PHARYNX: Họng

9

Dây thanh và Thanh mòn

Vibration pattern of vocal folds (coronal section)

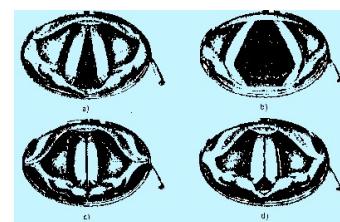
Airflow between the vocal folds

time

10

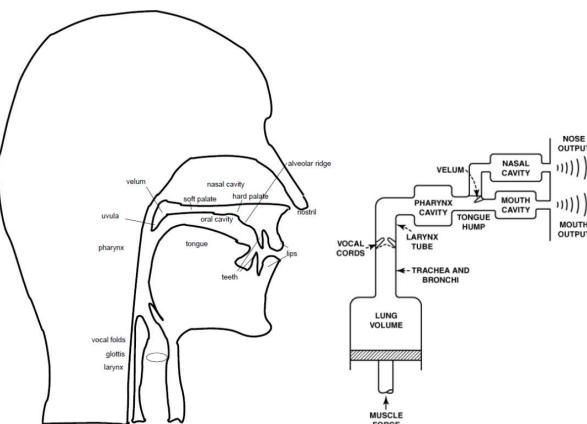
Thanh mòn

- Ở các vị trí hít, thở, phát âm, nói thì thào

11

Sơ đồ khái bộ máy phát âm

12

Hệ thống thính giác

- Hệ thống thính giác có 2 thành phần quan trọng:
  - Cơ quan thính giác ngoại vi (tai)
    - Biến đổi áp suất âm thanh thành dao động cơ học kích thích tế bào thần kinh
  - Hệ thống thần kinh thính giác (não)
    - Trích xuất các thông tin cảm nhận được ở mức độ khác nhau

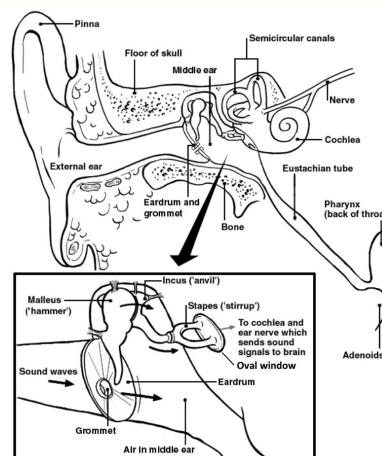
13

Hệ thống thính giác

- Tai có thể được phân chia
  - Tai ngoài:
    - Bao gồm loa tai, ống tai ngoài và màng nhĩ
    - Biến đổi áp suất âm thanh thành rung động
  - Tai giữa
    - Gồm các xương: xương búa, xương đe và xương bàn đạp
    - Vận chuyển rung động màng nhĩ vào tai trong
  - Tai trong:
    - Gồm ốc tai
    - Biến đổi các rung động thành các xung kích thích màng đáy
    - Màng đáy có thể được mô hình hóa như băng bộ lọc

14

Hệ thống thính giác

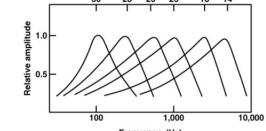
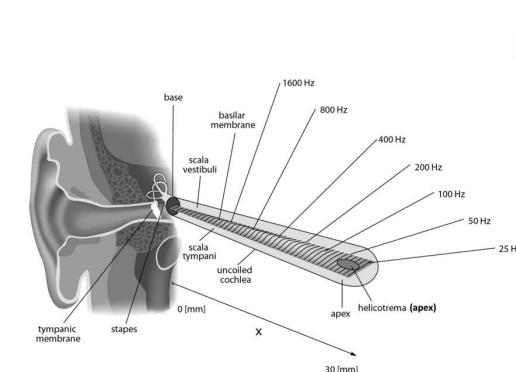

Pinna: Loa tai
 Middle ear: Tai giữa
 External ear: Tai ngoài
 Eardrum: Màng nhĩ
 Cochlea: Ốc tai
 Nerve: Dây thần kinh

Malleus: Xương búa
 Incus: Xương đe
 Stapes: Xương bàn đạp
 To cochlea and ear nerve which sends sound signals
 to brain: Dẫn tới ốc tai và thần kinh tai gửi tín hiệu âm thanh tới não
 Oval window: Cửa sổ bầu dục

15

Hệ thống thính giác

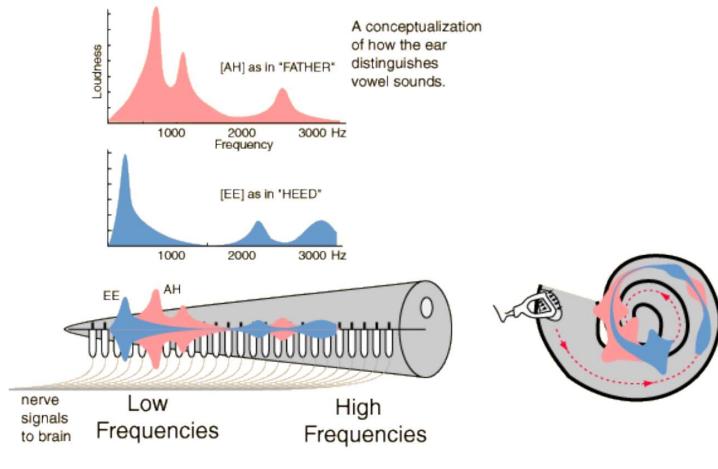
Scala vestibuli: Ông tiền đình
 Basilar membrane: Màng đáy
 Scala tympani: Màng định âm
 Uncoiled cochlea: Ốc tai duỗi thẳng
 Apex: Đỉnh
 Stapes: Xương bàn đạp

16

15

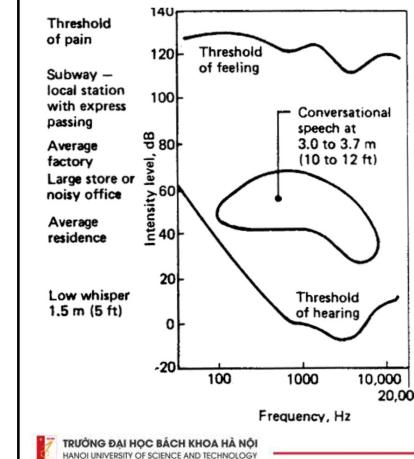
16

Hệ thống thính giác

17

Hệ thống thính giác

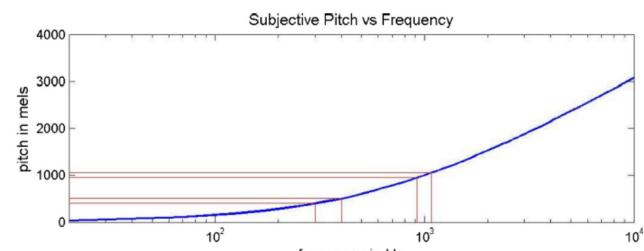
TRƯỜNG ĐẠI HỌC BÁCH KHOA HÀ NỘI
HANOI UNIVERSITY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

18

18

Cảm nhận cao độ (pitch)

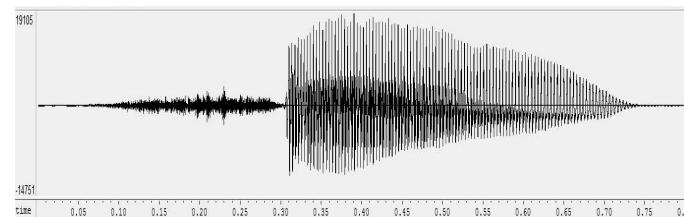
- Cao độ là F0 (tần số cơ bản) được con người cảm nhận, mang tính chủ quan

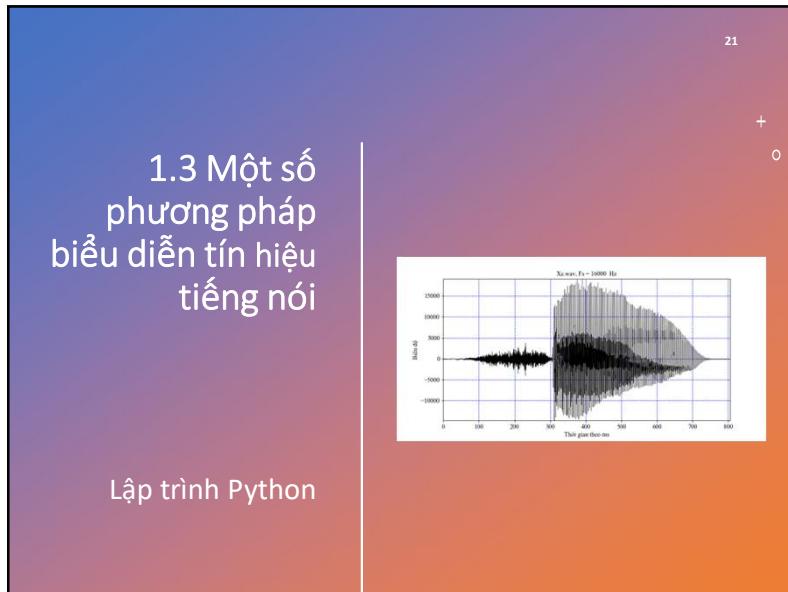
19

1.3 Một số phương pháp biểu diễn tín hiệu tiếng nói

- Dạng sóng theo thời gian

20

21

```

21
+ 0
import numpy as np
import scipy.io.wavfile as wf
import matplotlib.pyplot as plt
filename = "Xe.wav"
rate, data = wf.read(filename)
data = data.astype(np.int32)

# Timing axis
Time = np.linspace(0,1000 * len(data) / rate, num=len(data))
fig = plt.figure(figsize=(10, 5))
plt.plot(Time, data, color='k', linewidth=0.5)
plt.ylim(min(data), max(data))
plt.xlabel('Thời gian (ms)')
plt.title('Xe.wav, Fs = 16000 Hz')
plt.show()

# Frequency axis
f = np.fft.rfft(data)
frequencies = np.fft.fftfreq(len(f), 1/rate)
frequencies = frequencies[1:]
amplitude = np.abs(f)
plt.plot(frequencies, amplitude, color='r')
plt.title('Spectrum of Xe.wav')
plt.xlabel('Frequency in Hz')
plt.ylabel('Magnitude')
plt.show()

```

Lập trình Python

```

import numpy as np
import scipy.io.wavfile as wf
import matplotlib.pyplot as plt
filename = "Xe.wav"
rate, data = wf.read(filename)
data = data.astype(np.int32)

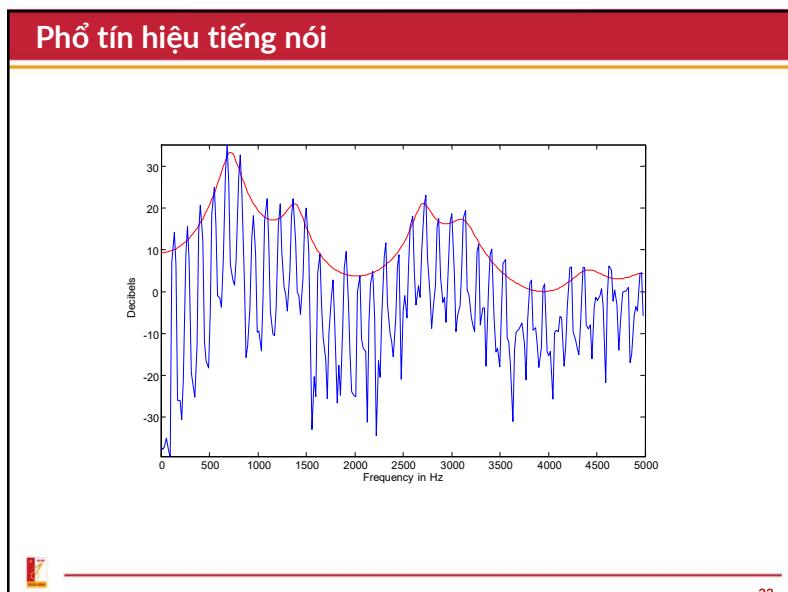
# Timing axis
Time = np.linspace(0,1000 * len(data) / rate, num=len(data))
fig = plt.figure(figsize=(10, 5))
plt.plot(Time, data, color='k', linewidth=0.5)
plt.ylim(min(data), max(data))
plt.xlabel('Thời gian (ms)')
plt.title('Xe.wav, Fs = 16000 Hz')
plt.show()

# Frequency axis
f = np.fft.rfft(data)
frequencies = np.fft.fftfreq(len(f), 1/rate)
frequencies = frequencies[1:]
amplitude = np.abs(f)
plt.plot(frequencies, amplitude, color='r')
plt.title('Spectrum of Xe.wav')
plt.xlabel('Frequency in Hz')
plt.ylabel('Magnitude')
plt.show()

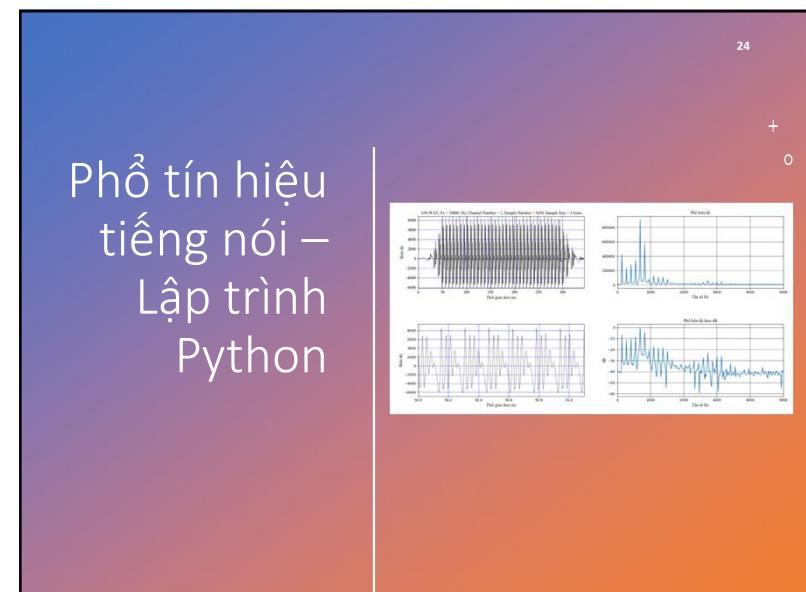
# Mirror operation
def mirror_object_to_mirror(mirror_mod, mirror_object):
    if mirror_mod == "MIRROR_X":
        mirror_mod.use_x = True
        mirror_mod.use_y = False
        mirror_mod.use_z = False
    elif mirror_mod == "MIRROR_Y":
        mirror_mod.use_x = False
        mirror_mod.use_y = True
        mirror_mod.use_z = False
    elif mirror_mod == "MIRROR_Z":
        mirror_mod.use_x = False
        mirror_mod.use_y = False
        mirror_mod.use_z = True
    else:
        print("Selection at the end - add")
        ob.select = 1
        ob.select = 1
        context.scene.objects.active = "Selected" + str(modifier)
        mirror_mod.select = 0
        bpy.context.selected_objects.append(data.objects[one.name].select)
        print("int(\"please select exactly one object\")")
        print("OPERATOR CLASSES -----")
        print("types.Operator):")
        print("    X mirror to the selected object.mirror_mirror_x")
        print("    mirror_X")
        print("context):")
        print("    context.active_object is not None")

```

22

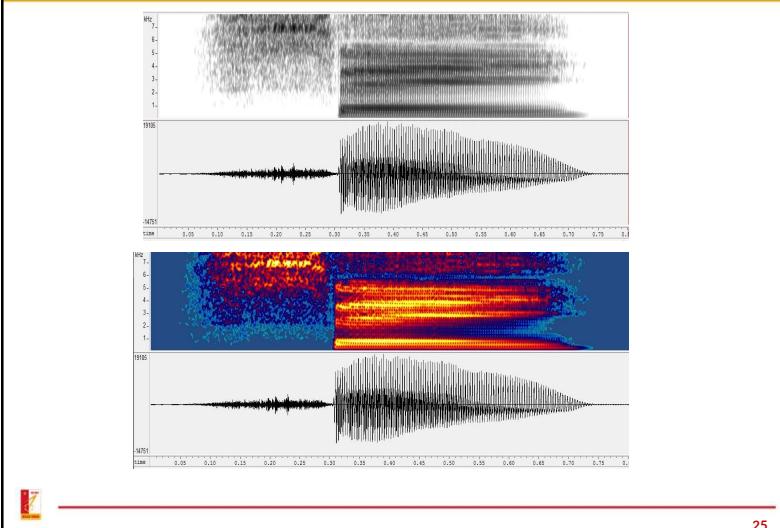

23

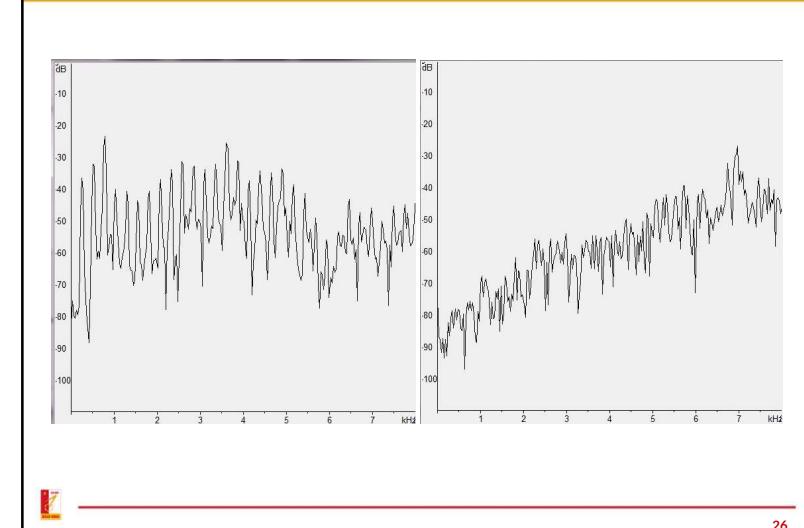
24

Spectrogram (Sonagram)

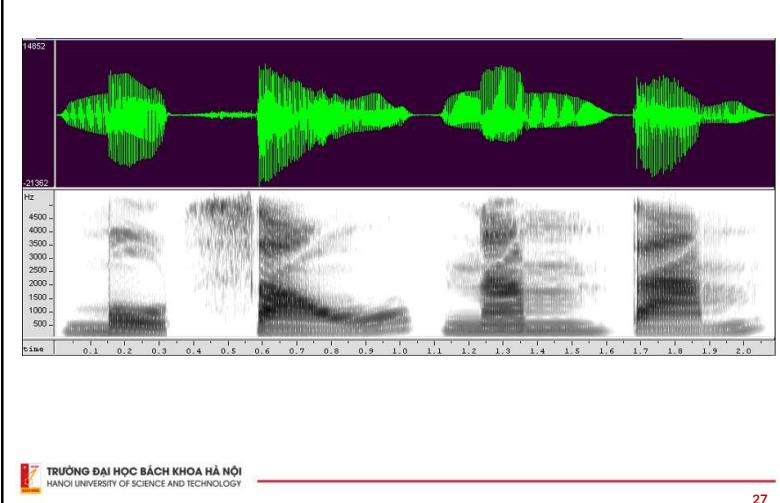
25

Spectrogram và Phổ

26

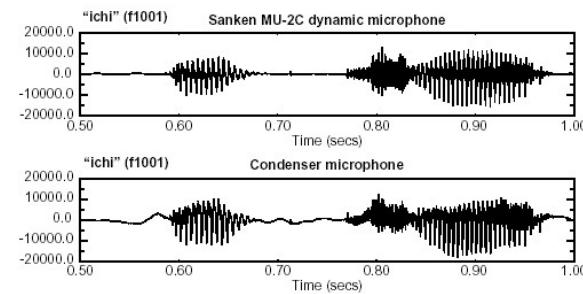
Tiếng nói rời rạc, tiếng nói liên tục

27

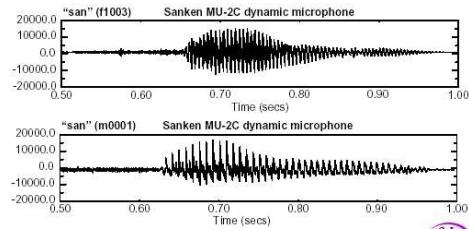
Tính không nhất quán của tín hiệu tiếng nói

- Tín hiệu tiếng nói thu bằng micro khác loại

Tính không nhất quán của tín hiệu tiếng nói

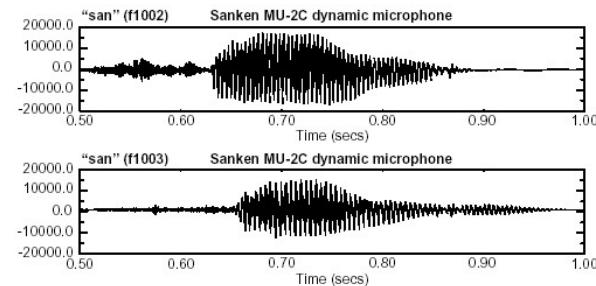
- Hai giọng khác nhau cho cùng một âm

29

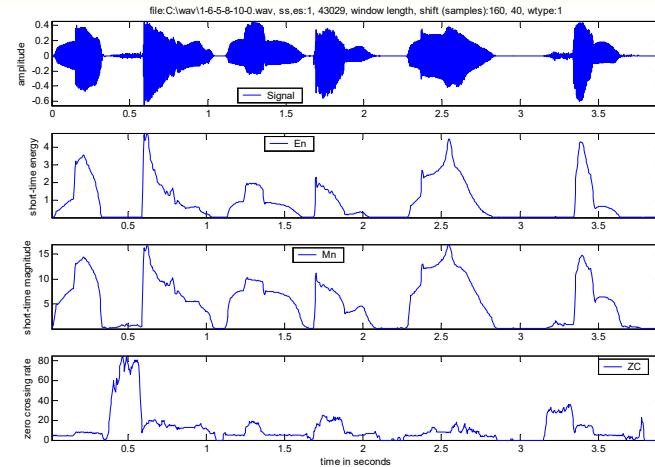
Tính không nhất quán của tín hiệu tiếng nói

- Cùng người nói, cùng một âm

30

Năng lượng, tỷ lệ biến thiên qua giá trị không

TRƯỜNG ĐẠI HỌC BÁCH KHOA HÀ NỘI
HANOI UNIVERSITY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

31

Lập trình Python

```
for_mod.mirror_object
operation == "MIRROR_X":
mirror_mod.use_x = True
mirror_mod.use_y = False
mirror_mod.use_z = False
operation == "MIRROR_Y":
mirror_mod.use_x = False
mirror_mod.use_y = True
mirror_mod.use_z = False
operation == "MIRROR_Z":
mirror_mod.use_x = False
mirror_mod.use_y = False
mirror_mod.use_z = True
```

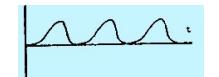
```
selection at the end -add
ob.select= 1
ler_ob.select=1
ntext.scene.objects.acti
("Selected" + str(modifi
mirror_ob.select = 0
bpy.context.selected ob
ata.objects[one.name].sel
int("please select exactly
----- OPERATOR CLASSES -----
```

```
types.Operator):
X mirror to the selected
object.mirror_mirror_x"
mirror_X"
```

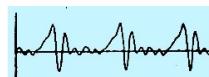
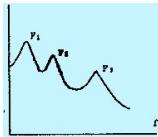
```
context):
next.active_object is not
```

32

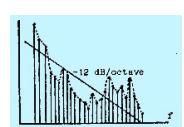
Tạo âm hữu thanh. Formant và antiformant

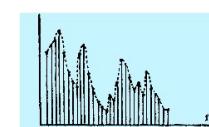
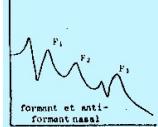
Tín hiệu nguồn hữu thanh

Tín hiệu âm hữu thanh

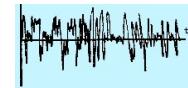

Phổ của nguồn hữu thanh

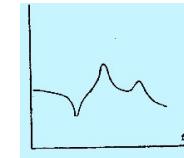

Phổ của âm hữu thanh

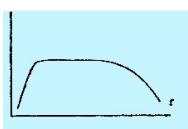
Tạo âm vô thanh

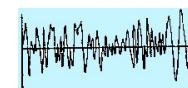
Tín hiệu nguồn vô thanh

Tín hiệu âm vô thanh

Phổ của nguồn vô thanh

1.4 Các đặc điểm cơ bản ngữ âm tiếng Việt

- Đơn âm tiết
- Có thanh điệu (6), biến đổi thanh điệu kèm theo biến đổi nghĩa
- Không biến đổi hình thái

1.4 Các đặc điểm cơ bản ngữ âm tiếng Việt

- Hệ thống âm vị: 14 nguyên âm (11 nguyên âm đơn, 3 nguyên âm đôi, 22 phụ âm)

1	i,y	ý chí
2	ê	ê chè
3	e	e dè
4	a	a ha
5	ă	mắt
6	ơ	bơ phờ
7	â	ân cần
8	ư	từ tú
9	ô	ô ô
10	o	co ro
11	u	lù mù

1	ia,yê,ya,iê (đọc ia, yê)	kia kia, yêu kiều, khuya, tiên tiên
2	ua,uô (đọc ua)	tua tua, luôn
3	ưa,uo' (đọc ưa)	lúa thưa, luợt

1.4 Các đặc điểm cơ bản ngữ âm tiếng Việt

- Hệ thống âm vị: 22 phụ âm

1	b	bồng bènh
2	p	óp ép
3	v	vần vơ
4	ph	phôi pha
5	m	mơ màng
6	đ	đất đai
7	t	tin tưởng
8	th	thơ thẩn
9	d,gi	duyên, giữ
10	n	nóng
11	l	long lanh

12	tr	trồng
13	s	sinh viên
14	r	rừng
15	ch	chông
16	nh	nhọc
17	ng,ngh	ngô nghê
18	c,k,q	con,kết,qua
19	kh	khúc
20	g,gh	gồ ghề
21	h	hả hê
22	x	xa xôi

1.4 Các đặc điểm cơ bản ngữ âm tiếng Việt

- Phân loại nguyên âm theo độ mở của miệng và chuyển động của lưỡi

Độ mở \ Hàng	hang trước	hang sau không tròn môi	hang sau tròn môi
hở	i ia,yê,ya,iê	ư ưa	u ua
hở rộng	ê	ơ â	ô
rộng	e		o
	a ă		

1.4 Các đặc điểm cơ bản ngữ âm tiếng Việt

- Phân loại nguyên âm theo độ nâng của lưỡi và chuyển động của lưỡi

Độ nâng \ Hàng	cao	trung bình	thấp
trước	i e	e	
giữa	ư	ơ â	a ă
sau	u ô	o	

1.4 Các đặc điểm cơ bản ngữ âm tiếng Việt

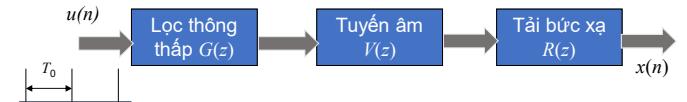
- Âm tắc: tiếng nổ, phát sinh do luồng khí từ phổi đi ra bị cản trở hoàn toàn, phải phá vỡ sự cản trở đó để thoát ra.
- Âm xát: tiếng cọ xát, phát sinh do luồng không khí đi ra bị cản trở không hoàn toàn (chỉ bị khó khăn), phải lách qua một khe hở nhỏ và trong khi thoát ra như vậy phải cọ xát vào thành của bộ máy phát âm.
- Phụ âm bên: đầu lưỡi tiếp xúc với lợi chặn lối thoát của không khí, buộc nó phải lách qua khe hở ở hai bên cạnh lưỡi tiếp giáp với má mà ra ngoài tạo nên tiếng xát nhẹ (l).
- Luồng không khí thoát ra ngoài bị cản trở, tạo nên tiếng xát hay tiếng nổ, dạng tín hiệu không tuân hoà gọi là tiếng động (ôn).
- Trong khi phát âm một số phụ âm, dây thanh cũng hoạt động đồng thời tạo nên tiếng thanh.
- Phụ âm có tỉ lệ tiếng động lớn hơn gọi là phụ âm ồn.
- Phụ âm có tỉ lệ tiếng thanh lớn hơn gọi là phụ âm vang.

1.4 Các đặc điểm cơ bản ngữ âm tiếng Việt

- Phân loại phụ âm theo tắc hay xát, hữu thanh hay vô thanh, mũi hóa

Vị trí câu âm			Môi	Đầu lưỡi		Mặt lưỡi	Cuối lưỡi	Họng
Tắc	Ôn	Bật hơi		Răng	Vòm miệng			
		Không bật hơi		p	t	tr	ch	c,k,qu
		Hữu thanh	b	đ				
Xát	Ôn	Vang mũi	m	n		nh	ng,ngh	
		Vô thanh	ph	x	s		kh	h
		Hữu thanh	v	d,gi	r		g	
		Vang bên	l					

1.5 Mô hình tạo tiếng nói

$$G(z) = \frac{A}{(1+\alpha z^{-1})(1+\beta z^{-1})}$$

$$R(z) = C(1-z^{-1})$$

$$V(z) = \frac{B}{\prod_{k=1}^K (1+b_{1k}z^{-1} + b_{2k}z^{-2})}$$

Mô hình toàn điểm cực (AR)

$$T(z) = G(z)V(z)R(z) = \frac{\sigma}{A(z)}$$

- $A(z)$: Hàm truyền đạt của bộ lọc đảo

$$T(z) = \frac{\sigma}{A(z)}$$

$$A(z) = 1 + \sum_{i=1}^{2K+1} a_i z^{-i} \quad A(z) = \sum_{i=0}^p a_i z^{-i} \quad a_0 = 1$$

$$x(n) + \sum_{i=1}^p a_i x(n-i) = \sigma u(n)$$

$$P = 2K+1$$

Mô hình ARMA (Autoregressive Moving Average)

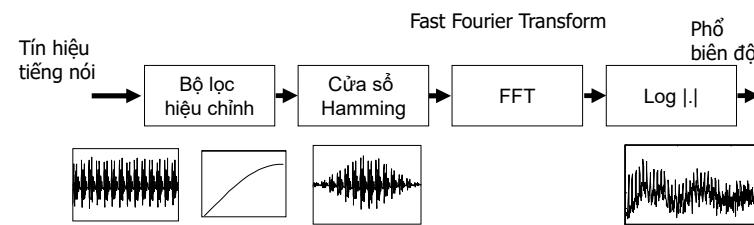
$$T(z) = \frac{\sigma_1}{A_1(z)} + \frac{\sigma_2}{A_2(z)} = \sigma \frac{C(z)}{A(z)}$$

$$C(z) = \sum_{i=0}^q c_i z^{-i} \quad c_0 = 1$$

$$x(n) + \sum_{i=1}^p a_i x(n-i) = \sigma \sum_{i=0}^q c_i u(n-i)$$

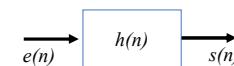
1.6 Các kỹ thuật cơ bản xử lý tín hiệu tiếng nói

- Phân tích phổ

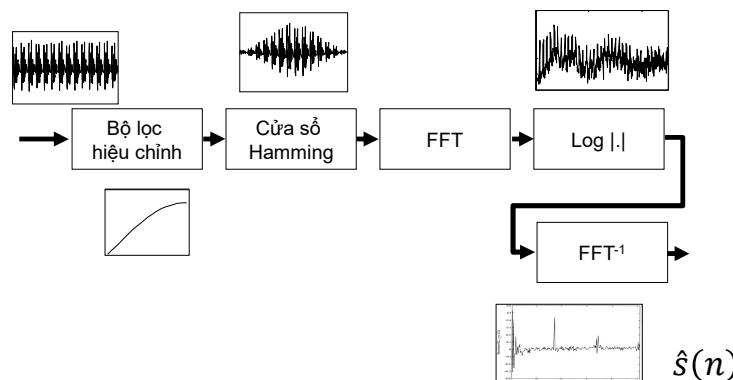
- Bộ lọc hiệu chỉnh $H(z) = 1 - az^{-1}$, $a = 0,95..0,98$

Xử lý đồng hình (homomorphic)

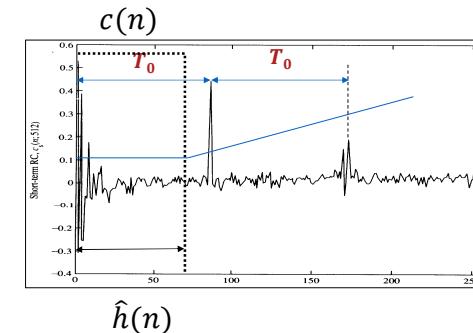

- $s(n) = h(n) * e(n) \rightarrow S(\omega) = H(\omega)E(\omega)$
- $\log S(\omega) = \log H(\omega) + \log E(\omega)$
- $\mathbb{F}^{-1}\{\log S(\omega)\} = \mathbb{F}^{-1}\{\log H(\omega)\} + \mathbb{F}^{-1}\{\log E(\omega)\}$
- $\hat{s}(n) = \hat{h}(n) + \hat{e}(n)$

Sơ đồ khối xử lý đồng hình

Ví dụ

Tiên đoán tuyến tính (Linear Prediction Coding)

- Mô hình AR

$$x(n) + \sum_{i=1}^p a_i x(n-i) = \sigma u(n)$$

Tiên đoán

$$\hat{x}(n) = - \sum_{i=1}^p \hat{a}_i x(n-i)$$

Sai số tiên đoán

$$e(n) = x(n) - \hat{x}(n)$$

Sai số bình phương toàn phần

$$E = \sum_n e^2(n)$$

Tối thiểu hóa sai số

$$\frac{\partial E}{\partial \hat{a}_i} = 0, i = 1, 2, \dots, p$$

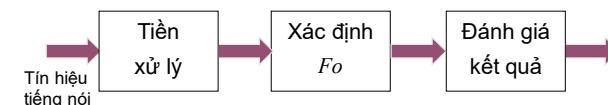
Một số phương pháp xác định F_0

- Dựa vào hàm tự tương quan
- Dựa vào hàm vi sai biên độ trung bình
- Xử lý đồng hình

Xác định tần số cơ bản

- Giá trị F_0 phụ thuộc vào giới tính và lứa tuổi

- Giọng nam: 80..250 Hz
- Giọng nữ: 150..500 Hz

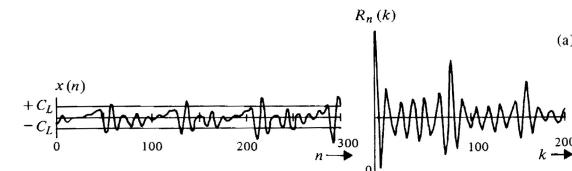
Dựa vào hàm tự tương quan

- Tính hàm tự tương quan $R(k)$ của tín hiệu tiếng nói $x(n)$

$$R(k) = \sum_{n=0}^{N-1-k} x(n)x(n+k) \quad k = 0, 1, \dots, K$$

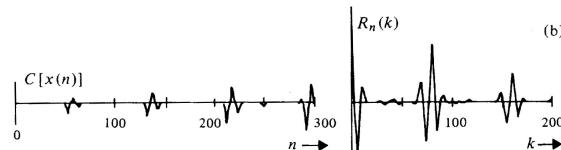
$$Fs = 10 \text{ kHz}, N = 300, K = 150.$$

Tìm cực đại trong khoảng $(0, K)$

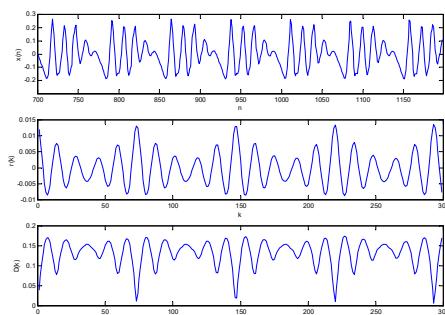

Phương pháp tự tương quan có cải tiến

- Hạn chế, loại bỏ $|x| < C_L$

Ví dụ

Dựa vào hàm vi sai biên độ trung bình

- AMDF- Average Magnitude Difference Function)

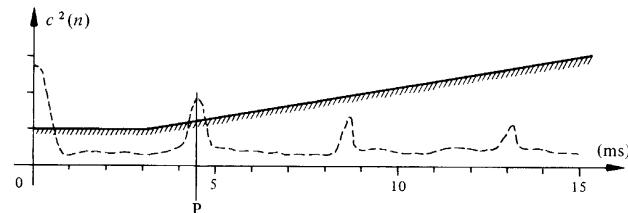
$$D(k) = \sum_{m=0}^{N-1} |x(n+m) - x(n+m-k)| \quad k = 0, 1, \dots, K$$

$$D(iP) = 0, \quad i = 0, 1, \dots \quad \frac{1}{N} \sum_{n=0}^{N-1} |u(n)| \leq \left[\frac{1}{N} \sum_{n=0}^{N-1} u^2(n) \right]^{1/2}$$

$$\begin{aligned} D(k) &= \lambda \left\{ \frac{1}{N} \sum_{m=0}^{N-1} [x(n+m) - x(n+m-k)]^2 \right\}^{1/2} \\ &= \lambda \left\{ \frac{1}{N} [2r(0) - 2r(k)] \right\}^{1/2} \quad k = 0, 1, \dots, K \end{aligned}$$

với $\lambda < 1$

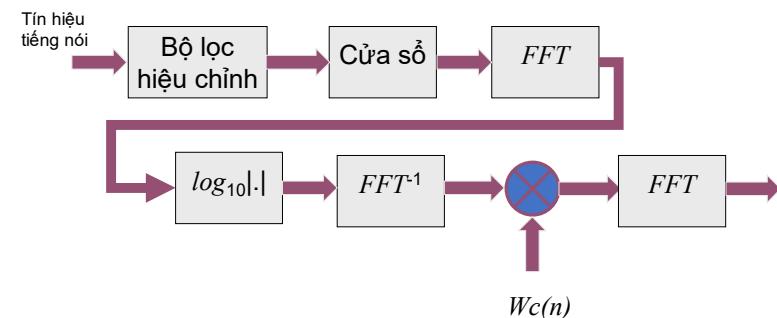
Xử lý đồng hình

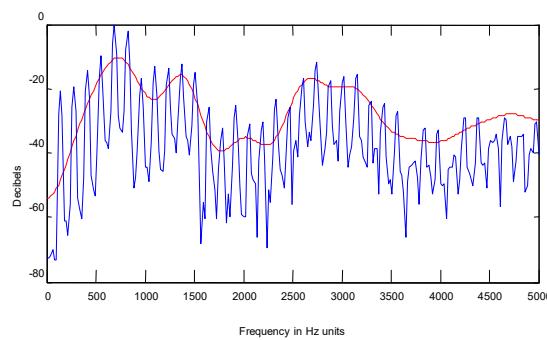
Xác định formant

- Tham số cần xác định
  - Formant F_k
  - Dải thông B_k
- Phương pháp
  - Xử lý đồng hình
  - LPC

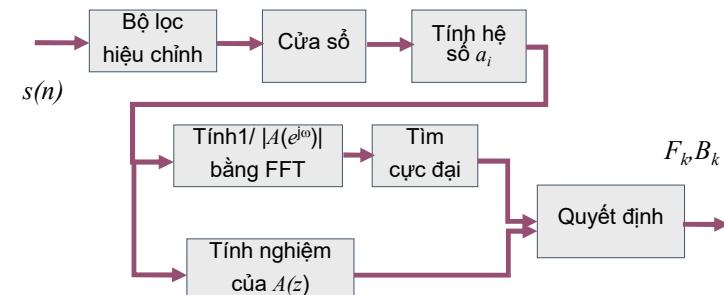
Xử lý đồng hình

Xử lý đồng hình

Phương pháp LPC

Lập trình Python

ONE LOVE. ONE FUTURE.